

О. О. ГРИНЬКІВ

УЧАСТЬ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ БЕЗПЕКИ УЧАСНИКІВ КРИМІНАЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА

Аналізується участь громадських організацій зарубіжних держав у забезпеченні безпеки учасників кримінального судочинства.

Ключові слова: громадські організації, учасники кримінального судочинства, допомога, жертва злочину.

Анализируется участие общественных организаций зарубежных государств в обеспечении безопасности участников криминального судопроизводства.

Ключевые слова: общественные организации, участники уголовного судопроизводства, помощь, жертва преступления.

Participating of public organizations of the foreign states is analysed in providing of safety of participants of the criminal legal proceeding.

Key words: public organizations, parties to criminal proceedings, assistance, a victim of crime.

Суттєву допомогу уповноваженим законом правоохоронним органам щодо забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства у низці країн надають громадські організації, які працюють на добровільних засадах. Розглянемо особливості діяльності кількох таких організацій.

Наприкінці 70-х років ХХ століття у США громадяни почали об'єднуватися у добровільні формування для надання допомоги жертвам злочинів, а також брати участь у забезпеченні їхньої безпеки. Важливу роль також відіграли фонди та організації, які надавали юридичну, моральну і матеріальну допомогу учасникам кримінального процесу¹.

Єдиною федеральною громадською організацією у Німеччині є «Weisser Ring», яку засновано у 1976 р. Це позапартійна, незалежна, приватна громадська ініціатива, яку організували 17 громадських та релігійних діячів. Вона об'єднує 400 філій в усіх куточках Німеччини. Її центральний офіс знаходиться у місті Майнц (Райнгесен). 2700 співробітників цього громадського об'єднання працюють на добровільних засадах.

Фінансування діяльності цієї організації здійснюється винятково за рахунок членських внесків (близько 60 000 її членів щомісячно сплачують по 2,50 євро, а подружні пари – 3,75 євро). Іншими джерелами фінансування є пожертвування, добровільні внески (дари, заповіді) та грошові кошти, отримані за рішенням судів (штрафи). Щорічно організація виділяє значні кошти на фінансування програми захисту жертв злочинів, зокрема у 2005 році – 2,5 млн. марок².

Головна мета «Weisser Ring» – надання допомоги жертвам і свідкам злочинів та їхнім сім'ям. Окрім цього, ця некомерційна організація захищає інтереси потерпілих від насилля і проводить заходи щодо профілактики злочинності. До безпосередніх завдань організації «Weisser Ring» належать: невідкладна психологічна підтримка та піклування; надання допомоги та сприяння у збиранні, без зайвого бюрократизму, необхідної документації для офіційних установ; забезпечення особистого супроводу у правоохоронні органи та суд; спостереження та перевірка реалізації правового захисту у процесі судочинства; надання фінансової

допомоги жертвам злочинів.

Незалежною благодійною організацією, яка надає допомогу жертвам злочинів у Великобританії, є «Victim Support». Її засновано ще у 1974 році. Вона має розгалужену мережу філій у Англії, Уельсі та Північній Ірландії, а також окремі організації в Шотландії та Ірландії. Основне фінансування «Victim Support» отримує від міністерства внутрішніх справ Великобританії.

Надання дієвої допомоги потерпілим від злочинів та насилля здійснюється передусім у формі психологічної підтримки (бесіди з потерпілими та їхніми близькими, супровід під час контактів із відповідними відомствами та проведення офіційних заходів, допомога у разі подання заяви про надання відповідних послуг, під час звернення в інші організації та служби), а при виникненні надзвичайних ситуацій – надання термінової грошової допомоги.

Окрім вищезазначеного, співробітники «Victim Support» установлюють контакти з організаціями, які займаються профілактикою злочинності (поліція, суди, школи, органи соціального забезпечення, медичні страхові компанії тощо), беруть участь у роботі їхніх комітетів на місцях, а також розробляють заходи і розповсюджують матеріали щодо запобігання злочинності, підтримують контакти із місцевими засобами масової інформації, готують відповідні публікації, організовують інформаційні і просвітницькі заходи (проводять виставки, оформлюють стенди тощо).

У Чехії некомерційну організацію «Bily kruh bezpecsi» (БКВ) засновано у вересні 1991 р. Метою цієї організації є: надання допомоги жертвам злочинів; покращання правового статусу потерпілих як у кримінальному процесі, так і в суспільстві; розповсюдження інформації щодо проблем потерпілих і жертв насилля, взаємодії громадськості та влади, запобігання злочинності, принципів поведінки особи, які зменшують її ризик стати жертвою злочину; видання рекламних листівок, брошур, наклеек; створення та керівництво фондом для надання допомоги жертвам злочинів; співпраця з національними установами та міжнародними організаціями відповідного спрямування.

«Bily kruh bezpecsi» забезпечує надання безоплатних послуг жертвам і свідкам злочинів у шести центрах (Празі, Брно, Оломоуц, Оставі, Пильсені та Пардубиці), де працюють на добровільних засадах консультанти – адвокати, психологи та соціальні працівники. Відповідні особи отримують у цих центрах юридичну консультацію, практичну пораду та психологічну підтримку. У надзвичайних випадках супроводжують жертву до суду, відвідують травмовану жертву в лікарні, надають інші необхідні послуги потерпілим³.

Нещодавно у Російській Федерації (далі – РФ) з'явилася правозахисна організація, яка звернула увагу на права, а точніше на безправне становище потерпілих, – це правозахисний рух «Сопротивление»* – об'єднання громадян і організацій, першим проектом якого стало громадське сприяння державній програмі захисту прав потерпілих, свідків та інших учасників кримінального судочинства.

«Сопротивление» організовує «круглі столи» і конференції за участю представників різних комітетів Державної Думи, Ради Федерації, Конституційного Суду, МВС, Федеральної служби безпеки та міністерства юстиції РФ з питань правового, психологічного захисту та підтримки жертв злочинів, бере участь у проведенні громадської оцінки законопроектів, спрямованих на покращання становища потерпілих та свідків у кримінальному судочинстві. В цій організації працюють громадська приймальня і «гаряча лінія», через які досвідчені

спеціалісти надають безоплатну юридичну, психологічну та загальноінформаційну консультацію свідкам, потерпілим та іншим учасникам кримінального судочинства щодо поведінки у різних ситуаціях, пов'язаних із їхньою участю в кримінальному процесі. Працівники організації роз'яснюють громадянам питання, які можуть виникати в зв'язку з їхньою участю у здійсненні судочинства, пропонують свої рекомендації та надають необхідну допомогу.

Діяльність цього правозахисного руху спрямовано на пошук форм взаємодії між суспільством та правоохоронними органами та підвищення рівня довіри до них, на зростання правової грамотності населення та розвиток механізмів громадського контролю за діяльністю органів охорони правопорядку, на привернення уваги проблем протидії злочинності та інформування про зарубіжні моделі взаємодії громадян і держави у сфері захисту прав жертв злочинів.

На думку засновників та членів цієї організації, лише у взаємодії з відповідними державними структурами (Державною Думою, МВС, міністерством юстиції) суспільство зможе усунути правові недоліки та налагодити механізм реалізації законодавства у цій сфері⁵.

Головна мета «Спротивления» – це формування правової свідомості та підвищення правової грамотності громадян. У зв'язку з цим у 2008 році перевидано брошуру «В помощь потерпевшему», надалі підготовлено та видано брошуру «В помощь свидетелю», навчальний посібник із серії «Віктимологія»⁶.

У квітні 2007 р. правозахисним рухом «Спротивление» і телекомпанією НТВ засновано премію «Выбор» – щорічну премію за мужність у протистоянні злочинності. Її засновники мали на меті привернути увагу суспільства до проблеми протидії злочинності та висловити вдячність тим громадянам Росії, які не побоялися кинути виклик криміналу.

«Премію «Выбор» вручають за внутрішній стрижень у людині, який дуже складно як оцінити, так і охопити тією чи іншою номінацією. Це нагорода тим мужнім людям, які не відокремлюють власне життя від чужої біди. За період 2007–2010 р.р. лауреатами премії «Выбор» стали понад 50 осіб різних професій, національностей, віросповідання, регіонів проживання. Об'єднує цих народних героїв самовідданість у протистоянні злочинності та віра у справедливість, домагатися якої вони вважають своїм власним громадянським обов'язком.

Зазначимо приклади лише деяких героїчних вчинків переможців премії «Выбор»**. Так, у 2007 році начальник відділення у справах неповнолітніх одного з відділів ГУВС Москви, перебуваючи у декретній відпустці (на 7-му місяці вагітності), не побоялася вступити у сутичку з бандою «баресточників». Прогулюючись з півторарічним сином біля одного з магазинів, вона помітила, як двоє чоловіків, розбивши скло припаркованої іномарки, викрали з салону портфель. Посадивши дитину у салон свого автомобіля, вона почала переслідування. На одному з перехрестів співробітниця міліції попросила про допомогу працівників позавідомчої охорони. Міліціонери заблокували автомобіль осіб, які скоїли злочин, затримали їх і доставили у відділ внутрішніх справ. За героїзм і безстрашність жінка відзначена Президентом Росії та нагороджена орденом «Мужності».

У 2009 році в рейсовому автобусі одного з найбільших міст Росії жінка з 4-річною дівчинкою стали жертвами кишенькового злодія. Особа, яка вчинила злочин, діяла самовпевнено та нахабно. Майже не ховаючись, чоловік витягнув з сумки жінки гаманець, після чого, всівся на вільне місце. Жінка попросила віддати гаманець, оскільки там були останні гроші, на які вона хотіла купити дочці

взуття. Зловмисник почав кричати, що у нього нічого немає, і ображати жінку. Зі всіх пасажирів автобуса лише молодий хлопчина, не роздумуючи, зважився допомогти. Він попросив чоловіка вивернути кишені і зняти куртку, з рукава якої вивалився гаманець. Таким чином, за допомогою пересічного громадянина на місці вчинення злочину була затримана особа, яка заволоділа чужим майном.

Неможливо не звернути увагу і на такий факт. 18-річна дівчина, яка мешкала в одному з міст Республіки Башкирії, єдина стала на шлях протистояння банді, яка протягом декількох років тероризувала місто. Під тиском бандитів, корумпованих місцевих чиновників і співробітників правоохоронних органів справи у суді розвалювалися. Свідки відмовлялися від своїх показань. На рахунку банди були десятки тяжких злочинів. У 2008 р. дівчина при свідках була побита членами банди і подала заяву до міліції. Злочинці залякали свідків і дівчина отримала постанову про відмову в порушенні кримінальної справи. Не дивлячись на прямі погрози, дівчина оскаржила постанову. Справа була направлена до суду. 8 березня 2008 року бандити до смерті забили дівчину залізними пруттями біля під'їзду будинку, в якому вона мешкала. Приголомшені вбивством жителі міста звернулися з відкритим листом до Президента Росії з вимогою покарати вбивць. У ході слідства було розкрито 17 епізодів злочинної діяльності банди.

Премія «Выбор» – новий крок на шляху до громадянської солідарності суспільства. Яким він буде – впевненим, принциповим або – нерішучим, неефективним, цілком залежить від кожного громадянина.

У лютому 2011 р. за підсумками проведених заходів щодо захисту потерпілих з нагоди Міжнародного дня підтримки жертв злочинів правозахисний рух «Спротивление» звернувся до Президента РФ Дмитра Медведєва з проханням перевірити доручення від 8 травня 2009 року щодо створення в Росії системи правового і соціального захисту жертв злочинів.

7 квітня 2011 р. на адресу правозахисного руху «Спротивление» надійшла відповідь Апарату Ради Безпеки Російської Федерації⁷. На виконання доручення Президента РФ Міністерством юстиції РФ розроблено проект Федерального закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів Російської Федерації», відповідно до якого передбачено посилення державного захисту осіб, постраждалих від злочинів, а також удосконалення механізму застосування інституту умовно-дострокового звільнення від покарання і заміни невідбутої частини покарання більш м'яким видом покарання з метою відшкодування потерпілому шкоди, заподіяної злочинцем.

Цим законопроектом запропоновано внести низку змін до кримінально-процесуального, кримінального, кримінально-виконавчого кодексів РФ. Зокрема, внести до ст. 42, 163, 172, 195 і 198 КПК РФ зміни, спрямовані на розширення прав потерпілого в кримінальному судочинстві. Згідно з цим законопроектом рішення про визнання особи потерпілою має бути прийнято у термін не більше 5 днів після отримання достатніх даних, що вказують на заподіяння злочином фізичній або юридичній особі шкоди, і оформлено постановою дізнавача, слідчого або суду. Законопроектом також встановлено право потерпілого і його представника знайомитися з постановами про призначення судових експертиз та їх висновками, з постановами про притягнення конкретної особи як обвинуваченого, а також з матеріалами зупиненої кримінальної справи, отримувати інформацію про склад слідчої групи до закінчення попереднього розслідування.

У КПК РФ законопроектом запропоновано внесення змін, спрямованих на

встановлення порядку зберігання долучених до матеріалів кримінальної справи відомостей про особу потерпілого та інших учасників кримінального судочинства, а також використання у вироку суду псевдонімів цих осіб (ст. 166, 227, 303), що підсилює гарантії забезпечення конфіденційності відомостей про потерпілого та інших учасників кримінального судочинства.

До ст. 79, 80 і 86 КК РФ, а також до ст. 175, 188 і 190 КВК РФ законопроектом запропоновано внести зміни, відповідно до яких відшкодування шкоди потерпілому є невід'ємною умовою застосування до засудженого умовно-дострокового звільнення, заміни невідбутої частини покарання більш м'яким видом покарання, а також дострокового зняття судимості. Встановлення вищезазначеної умови, на думку авторів законопроекту, стане для засудженого стимулом в його трудовій діяльності та у вчиненні інших дій, спрямованих на відшкодування потерпілому шкоди, заподіяної злочинними діями засудженого.

Даний законопроект знаходиться на розгляді в Апараті Уряду РФ, після чого буде внесений в установленому порядку до Державної Думи.

Як у КК, так і КПК РФ є деякі застарілі норми права, до них постійно вносяться правки, вони коригуються відповідно до вимог часу, протє, особи, які стикаються з ними безпосередньо, – будь-то потерпілі, обвинувачені або свідки, періодично стають жертвами недосконалості цих законів. Враховуючи це, «Спротивление» на сторінках свого офіційного сайту, у розділі «Проекти. Ініціативи», проводить акцію «Виправи кримінальний кодекс». Це, по суті, є редагуванням норм права «знизу». Будь-яка людина, яка зустрічалася з «дірою» в кримінальному законодавстві, може заявити про це на сайті, її пропозиція буде опублікована. Зібрані пропозиції проаналізують юристи та нададуть у відповідні державні органи.

20 жовтня 2011 р. в рамках II з'їзду некомерційних організацій Росії відбулася церемонія вручення премії «Госгрант» кращим грантооператорам країни. Одним з лауреатів премії став й правозахисний рух «Спротивление» у номінації «За високі результати проведення Конкурсу за поданням грантової підтримки серед соціальних значимих проєктів».

Міжнародна діяльність «Спротивления» полягає в подальшому розвитку міжнародних зв'язків із громадськими організаціями країн Європи та Америки, а також у залученні іноземних представників до участі у російських форумах та конференціях, присвячених захисту жертв злочинів. Основним джерелом її фінансування є внески засновків організації та її членів, кошти цільового бюджетного фінансування (гранти), а також пожертвування приватних осіб та організацій.

10 березня 2011 р. офіс правозахисного руху «Спротивление» відвідали представники європейської організації підтримки жертв злочинів Victim Support Europe – президент організації Девід МакКенна і виконавчий директор Френк Хенгевельд. На порядку денному перебували питання, пов'язані з підготовкою до щорічної конференції Victim Support Europe. Учасники зустрічі обговорили питання щодо підготовки до конференції, зокрема теми виступів учасників і запрошених гостей. Представники Victim Support Europe висловили підтримку своїх російських колег і подякували їм за активну участь у підготовці конференції. Зокрема, Девід МакКенна зазначив, що «конференція є однією з найважливіших в історії організації підтримки жертв злочинів».

26 – 28 травня 2011 р. за підтримки Громадської палати РФ, за участю Європейської асоціації підтримки жертв злочинів (Victim Support Europe) «Спротив-

ление» провело конференцію «25 років підтримки потерпілих в Європі – зміцнення взаємодії між державою і суспільством».

У період роботи конференції відбулися профільні робочі засідання, в рамках яких обговорювалися питання взаємодії держави і некомерційного сектора у протидії злочинності, використання міжнародного досвіду в національних концепціях захисту прав жертв злочинів.

На сучасному етапі в РФ нараховується близько 40 правозахисних організацій, на її території діє шість міжнародних правозахисних організацій, три з яких працюють під егідою ООН⁸.

В Україні станом на 01.11.2011 р. зареєстрована 141 громадська правозахисна організація^{***}, однак жодна з них не надає допомогу під час забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві.

На нашу думку, враховуючи досвід зарубіжних країн, аналізуючи діяльність громадських організацій щодо забезпечення безпеки учасників кримінального процесу, жертв злочину, профілактики та протидії злочинності необхідно створити таку організацію і в Україні.

У сучасних умовах постає питання щодо врегулювання нормативно-правових актів, зокрема, які б визначали порядок міжвідомчої взаємодії та співпраці у забезпеченні безпеки учасників кримінального судочинства, правоохоронних органів із громадськими правозахисними організаціями як вітчизняними, так і зарубіжними.

1. *Зайцев О. А.* Государственная защита участников уголовного процесса. – М.: Экзамен, 2002. – 512 с. 2. *Ромодановский К. О.* Сравнительный анализ законодательств различных стран в области государственной защиты потерпевших, свидетелей и иных участников уголовного судопроизводства // Российский следователь. – 2005. – № 10. – С. 44–46. 3. *Международные организации* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://soprotivlenie.org> 4. *Сопrotивление не бесполезно!* // Московский Комсомолец. – 2006. – 18 мая. 5. *Силантьев С.* «Сопrotивление» раскритиковало УПК [Електронний ресурс] // Утро.ru выпуск № 264. – 2006. – 21 сентября. – Режим доступу: <http://www.utro.ru/articles/2006/09/21/585480.shtml> 6. *Библиотека правозащитника* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://soprotivlenie.org> 7. «Сопrotивление» получило ответ Совета Безопасности РФ на обращение к Президенту РФ. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://soprotivlenie.org> 8. *Смирнов А.* Правозащитное движение: достижения и проблемы [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://soprotivlenie.org/?id=6&cid=24&t=v>